

ANDRÉ GIDE
DOSTOYEVSKI

Çeviren: *Gonca Gül Kurtulmuş*

telgrāfhane
yayınları

İçindekiler

YAZARIN ÖNSÖZÜ	9
Yazışmalarından Yola Çıkararak Dostoyevski (1908) ..	15
1. Bölüm	15
2. Bölüm	31
VIEUX-COLOMBIER KONUŞMALARI	40
1. Bölüm	40
2. Bölüm	62
3. Bölüm	78
4. Bölüm	92
5. Bölüm	109
6. Bölüm	126
EK.....	146

*“Dostoyevski... Kendisinden bir şey öğrendiğim tek ruhbilimciydi.
O, hayatımın en beklenmedik kazançlarından biriydi;
hatta Stendhal'ı keşfetmemden bile daha büyük bir şanstı.”*

Nietzsche

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Tolstoy tüm görkemiyle hâlâ ufkumuzu kaplıyor, ancak nasıl ki dağlarda yürüyen bir gezgin her bir zirvenin ardından başka bir zirve görürse, hevesli bir ruh da Tolstoy'un devasa imgesinin ardında Dostoyevski'nin yükseldiğini görebilir. Başlı dumanlı bu zirve, sıradağların kilit noktası ve Avrupa'nın bugünkü sıradışı susamışlığını giderebileceği cömert nehirlerin kaynağıdır. Ibsen ve Nietzsche'nin yanında Tolstoy'un değil, Dostoyevski'nin yeri vardır; en az onlar kadar büyüktür ve aralarında en güçlü olandır.

Almanya'da Dostoyevski çevirileri artmaktadır; bu çevirilerin her biri bir öncekinden daha cesur ve daha doğrudur. İnatçı ve yavaş ilerleyen İngiltere de geride kalmamaya çalışmaktadır. Arnold Bennett, *Yeni Çağ* adlı eserinde Constance Garnett'in çevirisine yer verdiği tım İngiliz roman ve öykü yazarlarının bu, "hayal gücünün yarattığı gelmiş geçmiş en güçlü eserlerin" etkisi altına girmelerini umduğunu söylemiştir. Özellikle de *Karamazov Kardeşler* eserini ima ederek, insan tutkusunun en derin yoğunluğuna ulaştığı bu eserde hayranlık uyandırıcı en az on iki karakter olduğunu söyler.

Dostoyevski hayranları kısa zamana kadar oldukça az sayıdaydı, ancak elit kesimden genç hevesliler sözkonusu olduğunda hiç şaşmadığı gibi, sayıları giderek artmaktadır. İlk olarak, belli isimlerin bu kadar hayranlık uyandırıcı eserlere karşı hâlâ nasıl bu kadar önyargılı olduğunu araştırmak isterim. Çünkü bir eksikliği gidermenin en iyi yolu onu içtenlikle kabul edip üstesinden gelmeye çalışmaktır.

Batı Avrupa mantığımızın Dostoyevski'ye karşı öne sürdüğü temel suçlama, karakterlerinin mantıksız, tutarsız ve sorumsuz doğasıdır, bu karakterlerin dış görünüşlerinin tüm özellikleri bize tuhaf ve vahşi gelebilir. İnsanlar Dostoyevski'nin ışık tuttuğu şeyin gerçek hayat değil, kâbuslar olduğunu öne sürmektedir. Benim kanımca ise bu baştan sona hatalı bir görüştür ama sırf tartışmanın hatırına doğru olduğunu kabul edelim ve buna Freud'un, rüyaların dünyamızda gerçek varoluşumuzun eylemlerinden çok daha içtenlikli olduğunu öne süren yaklaşımını bir kenara bırakarak cevap verelim. Burada Dostoyevski'nin rüyalar konusundaki kendi sözlerine bir kulak verelim: "Rüyaları doldurup taşıran bu aşikâr saçmalıklar ve imkânsızlıklar... hepsini hemen kabul edersiniz, hem de diğer yanda mantığınız bu kadar uyanıken ve sıradışı bir kuvvet kandırmacalarla, kurnazlıkla düşünceler yürütürken, hiçbir şaşkınlık belirtisi göstermeden kabul edersiniz. Ayrıca uyanıp gerçekliğe tamamen döndüğünüzde de neredeyse her seferinde rüyanızda açıklanmayan bir şey bıraktığınızı yoğun bir şekilde içinizde hissedersiniz; aynı zamanda tüm bu absürtlüklerle bir şekilde bağlantılı olan bir düşüncenin saklı olduğunu, bu düşüncenin asıl hayatınıza ait bir gerçeklik olduğunu, kalbinizde her zaman var olmuş bir şey olduğunu da hissedersiniz. Sanki rüyanızda size beklediğiniz yeni bir şey, bir kehanet söylenmiş gibi olur."

Dostoyevski'nin burada rüyalarla ilgili dile getirdiği şeyi onun kitaplarına da uygulayabiliriz; onun hikâyelerini rüyaların saçmalıklarıyla bağdaştırmayı bir an olsun aklımdan geçirmem, çünkü biz onun kitaplarından birini okumayı bitirdiğimizde onun "asıl hayatımızın belirsiz bir noktasına parmak bastığını" hissederiz. İşte burada Batı Avrupa medeniyeti adına bazı entelektüellerin Dostoyevski'nin bir dahi olduğunu reddetmelerinin nedenini bulabiliriz, çünkü gözlemlediğim kadarıyla Batı edebiyatımızın tümünde -ki kendimi sadece Fransız edebiyatıyla da sınırlamıyorum- roman, birkaç istisna dışında sadece insanlar arasındaki ilişkileri, tutku ve zekâyı, aile, toplum ve sınıf ilişkilerini ele alır, fakat asla ama asla bireyin kendi kendisiyle veya Tanrı'sıyla ilişkisini ele almaz. Halbuki bu noktalar Dostoyevski için çok önemli

dir. Sanırım hiçbir şey benim bu fikrimi bir Rus'un dile getirdiği ve benim okuduklarım arasında en iyisi olan Hoffman'ın biyografisinde alıntılanan düşünceden daha iyi yansıtamaz. Hoffman'a göre bu düşünce, Rus ruhunun en tuhaf yanlarından birini anlamamızı sağlayacaktır. Bir defasında her yere geç kalmasından dem vurulunca bu Rus kederle şöyle cevap vermiştir:

“Evet, hayat zor! Hakkıyla yaşanması gereken anlar var ve bu bir buluşmaya zamanında gelmekten çok daha önemlidir.” Böylece insanın içsel yaşamı, bir diğer insanla olan ilişkisinden daha yüce tutulur. Dostoyevski'nin sırrı, onu bu kadar yüce ve başkaları için de katlanılmaz kılan özelliği işte budur!

Batı Avrupa'da, Fransa'da bir insanın tamamen sosyal bir varlık olarak ele alındığını bir an olsun iddia etmiyorum. Pascal'ın *Düşünceler*'i ve tuhaf şekilde bütünsel ve eksiksiz, ama yine de en az edebiyatımızdaki diğer eserler kadar Fransız olan *Kötülük Çiçekleri* var. Ancak bazı belli başlı sorunlar, kalp ağrıları, tutkular ve ilişkiler ahlakçıların ya da din bilimcilerin alanına giriyor gibi görünüyor ve roman yazarları bunlarla hiç alakadar olmuyor. Dostoyevski'nin meydana getirdiği mucize de bu; her bir karakteri -ki onlarla dolu bir dünya yaratmıştır- kendi kişiliğinin erdemleriyle yaşar. Her biri dikkat çekici bir sırna sahip olan bu son derece kendine özgü varlıklar, bize tüm karmaşıklıklarıyla sunulur. Buradaki hayranlık uyandırıcı nokta şudur; sorunlar, her bir karakter tarafından yaşanır, daha doğrusu, sorunlar onun karakterleri pahasına varlıklarını sürdürürler; bunlar, insanın gözlerimizin önünde yenik düştüğü ya da üstesinden geldiği çatışmalar, mücadeleler ya da varsayımlardır.

Dostoyevski için hiçbir sorun, romanlarında ele alamayacağı kadar soyut değildir. Ancak şunu da hemen eklemem gerekir ki sorunları hiçbir zaman soyut olarak ele almaz; fikirler onun için hiçbir zaman karakterlerinin bir işlevi olmaları dışında var olmazlar ve karakterlerinin sonsuz görelilikleri ile güçlerinin kaynağı da burada yatar. Bireylerden biri Tanrı'yla, ahiretle ve ebedi yaşamla ilgili bir teori üretir, çünkü birkaç gün, hatta belki birkaç saat içinde öleceğini biliyordur. (örneğin *Budala* eserindeki Ippolit) Bir diğeri ise Nietzsche'nin tohumlarını taşıyan, kendi kendi-

ni yok etme kıyılarında dolaşan bir metafizik sistemi yaratır, çünkü birazdan canına kıyacaktır ve onun anlattıklarını dinleyince fikirlerinin mi onu intihara sürüklediğini yoksa intihar etme isteğinin mi fikirlerini doğurduğunu ayırt edemeyiz. Prens Mişkin en muhteşem, en hayranlık uyandırıcı aydınlanma anlarını epilepsi nöbetlerine borçludur. Sonuç olarak öne sürebileceğim tek bir şey var: Dostoyevski'nin romanları birçok düşünceye gebe olsa da asla soyut romanlar değillerdir; hatta okuduğum kitaplar arasında hayatla en iç içe geçmiş olanlar onlardır.

Dostoyevski'nin karakterlerinin diğer bir özelliği de insanlıklarını hiçbir zaman bizim aşına olduğumuz o klasik trajedinin bir unsuru haline gelmek için feda etmemeleridir. Tıpkı Dickens'ın o şahsına münhasır karakterlerinde olduğu gibi, onlar da bireyselliklerini korurlar ve en az onlar kadar güçlü resmedilmiş ve sunulmuşlardır.

Şuna bir kulak verin: "Tipik ve karakteristik yönleriyle doğru tasvir etmenin zor olduğu insanlar vardır. Bu insanlar genellikle 'kitle', 'çoğunluk' olarak adlandırılan insanlardır ve gerçekten de insanlığın büyük bir çoğunluğunu oluştururlar. Benim anlatılarımdaki bazı karakterler bu 'sıradan' veya 'basmakalıp' insanlar sınıfına dahildir, örneğin Gavrila Ardalyonoviç."

Bu karakter, betimlemesi zor bir karakterdir. Onu bize anlatmakla eline ne geçer ki?

"Çocukluğundan beri yüreğinde hem ne kadar yeteneksiz olduğunun sonsuz ve süregelen bilincini hem de bağımsız bir insan olduğunu kanıtlamanın arzusunu taşıyordu. Şiddetli ve haset dolu istekleri olan genç bir adamdı, daha doğuştan zayıf sınırlara sahip gibi görünüyordu. Tutkularının bu şiddetini güç zannetti. Kendisini diğer insanlardan üstün tutmaya dair hissettiği, içini kemiren bu tutku onu hep çok kötü eylemlerin kıyısına getirdi ama kahramanımız son dakikada da olsa her zaman doğru şeyi yapacak kadar sağduyuluydu. Bu da onu umutsuzluğa sürükledi."** Hem de tüm bunları karakterleri arasında en önemsiz

* Budala eserinden.

** Budala eserinden.

olanı için yazıyor! Şunu da eklemeliyim ki ana karakterleri kendisi oturup tasvir etmek yerine onların kendilerini betimlemelerini sağlıyor, bu betimleme hiç bitmiyor, anlatı boyunca sürekli değişiyor. Ana karakterleri daima yeniden şekilleniyor, kendi gölgelerinden asla tamamen kurtulamıyorlar. Bu noktada Dostoyevski'nin Balzac'tan ne kadar farklı olduğunu gözden kaçırmamak gerekir, Balzac'ın asıl amacı karakterlerini şaşmaz bir tutarlılık içinde tutmaktır. Balzac, David gibi resmeder; Dostoyevski ise Rembrandt gibi ve onun portreleri sanatsal açıdan o kadar güçlü ve kusursuzlardır ki arkalarında yatan düşüncenin derinliğinden mahrum olsalardı dahi, Dostoyevski'nin yine de roman yazarlarının en büyüğü olacağına inanıyorum.

Yazışmalarından Yola Çıkarak Dostoyevski (1908)

1. Bölüm

İnsanüstü bir varlıkla tanışmayı umuyorsunuz ama aslında elinizde olan ölümlü, hasta, yoksul, hiç durmadan uğraşıp didinen ve Fransızlarda hiddetle eleştirdiği bir yetenekten, yani belagatten yoksun olan biri. Gösterişten bu kadar uzak olan bu kitabı ele alırken, tek bir şey dışındaki her şeyden uzak durmalıyım; o da açsözlülük. Bu sayfalarda incelikli bir yazı veya entelektüel bir eğlence arayan varsa, onları şimdiden uyarayım, hiç boşuna zahmet etmeyip daha fazla okumayın.

Bu mektupların toplandığı metin sıklıkla karmaşık, hatalı ve beceriksizce oluşturulmuş. Dostoyevski'nin tercümanına, bunlara yapay bir zarafet ekleme veya bu karakteristik tuhafliklerini giderme girişimlerini reddettiği için de ayrıca minnet duyuyoruz.*

İlk mektup kesinlikle cesaret kırıcı. Hoffmann, Dostoyevski'nin Alman biyografi yazarı, bize Rus editörler tarafından seçilen mektupların aslında daha iyi olabileceğini söyler, ancak beni

* Gide burada J. W. Bienstock'un çevirisi olan *Correspondance et Voyage a l'Etranger* eserinden bahsetmektedir. Paris, 1908. (İng. Ç.n.)